

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

*Elzbieta
Ettingerová
Kindergarten*

Elżbieta Ettingerová
KINDERGARTEN

Elzbieta
Ettingerová
Kindergarten

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Věnováno Regině Stahlové

Copyright © Elżbieta Ettingerová, 1970, 2010
Translation © Jaroslava Rydziová, 2010
Art cover and illustrations © Vladimír Wagner, 2010
Cover and layout © Jan Wagner, 2010
Czech Edition © Nakladatelství Epoque, 2010

ISBN 978-80-7425-074-3

Postavy v této knize jsou smyšlené.

Jakákoli podobnost s osobami žijícími či mrtvými je zcela náhodná.

Elli, 1962

Dusící se, ztuhlá a zpocená vyskočila z postele a tápavě klopytala na druhou stranu pokoje. Ještě v polospánku se pokusila rukama rozvířit nehybný těžký vzduch nad kolébkou. Ucítila jeho nasládlou příchut'. Studenými rozechvělými prsty se zlehka dotkla teplých dětských rtíků. Nepatrně se pohnuly a dítě znovu začalo pravidelně rytmicky oddechnout. Pomalu tedy vklouzla zpátky do postele.

Emmi, David, starý pán... Lili jí podává obálku, zářivé kaštanové vlasy jí vlají v letním větru... Mariin kamenný pohled... odjíždějící vlak... Emmi křečovitě svírá její ruku... teta Paula na korbě vozu... Dannyho černé oči srší hněvem... mladá dívka s dlouhými copy staženými provázky... starý pán poklepává na stříbrné cigaretové pouzdro... Emmi obléká panenku... Lili horečně píše dopis... Adam... zůstaň se mnou, nebo tě donutím, abys zůstala... děvčátko opakuje modlitbu... šedovlasá žena vychází z podkrovní... pět výstřelů... ticho... zvonění telefonu... Heil Hitler... Michael... každému se dívej přímo do očí... neotáčej se... nikdy se neotáčej... nikdy... slabý hlásek, Yidn hot rakhmones... pološílený tanec u zdi, oi, oi, moira, moira... David... nacpal mi do úst hvězdu... jsi ta, která je zapsaná v dokladech, to je jediná pravda, žádná jiná pravda nikdy neexistovala... jmenuji se Isaak, rozdělíme se, taky jsi hladová... Ábel... potřebuji tvoji pomoc... sbohem Ábeli... sbohem přátelé... ochráním tě, spi má lásko, spi... nikdy nezapomeň... nezapomenu dědo, slibuji...

Nikdy mě neopustí, stejná pantomima znovu a znovu, oni jsou pryč a já pořád tady... Zkousím zapomenout, jde to tak těžce. Nevidět jich oči, neslyšet jejich hlasy, necítit jejich pot, nechápat jejich děsy! Zapomenout, zapomenout... zapomenout jejich syrový strach... náš syrový strach! Ale oni se stále vracejí, dívají se na mě, nechtějí být zapomenuti. Vědí, co jsem slíbila. Nikdy mě nenechají zapomenout.

1

V říjnu přišel David domů z práce s krvavě naběhlou tváří. Danny a Elli ho uložili do postele. Dědeček už spal. V průběhu noci začal David blouznit. Házel s sebou na posteli, z tváře si strhal obklad, nacpal si ho do úst a přerývaně vzlykal: „Ne... nechci... zabij mě, zabij mě...“ Po půlnoci vzlykot pomalu ustával, až přešel do neklidného spánku.

Spal snad hodinu, možná trochu déle, potom otevřel oči a požádal o vodu. Když vypil celou sklenici, kterou mu Elli přinesla, sevřel křečovitě pokrývku a snažil se posadit. Hlava mu klesla ztěžka zpět na polštář. Zavřel oči. Z napuchlých zhmožděných rtů ze sebe zalykavě soukal: „Řekl, že musím mít hlad... řekl... člověk s hladovým pohledem je nebezpečný, to bych nebral na lehkou váhu... hast du Hunger...? zeptal se... ano, odpověděl jsem... zeptal se mě, jak se jmenuju... David, řekl jsem... serval mi pásku z rukávu... sežer tu hvězdu, Davide...! nacpal mi ji do úst... nemohl jsem... pomohl mi...“

Ležel tiše. Slzy mu pomalu stékaly z koutků očí. Potom znovu upadl do spánku. Časně ráno se probudil. Uchopil Elliinu ruku a otázal se: „Nemohla bys mi něco přečíst? Něco hezkého, třeba báseň, dlouhou báseň... kdybych usnul, nepřestávej číst, prosím...“

Její malý pokojík byl velice chladný se studeným, šedě zamženým oknem. Chvějícíma rukama pátrala mezi knihami, neschopna si vzpomenout na žádnou báseň, neschopna ničeho. Nakonec objevila krátké Slowackého verše vytržené z knihy. Ten den se začalo brzy smrákat. Nakoukla k dědečkovi do pokoje. Ležel již v posteli a četl noviny. Pozdravila ho beze slov kývnutím hlavy a otevřela dveře do Davidova pokoje.

Břitva, kterou si mladý muž podřízl hrdlo, ležela na podlaze, ostřím směřovala k zablácené roztrhané botě. Zemřel pozdě v noci.

Hodiny odbily sedm, když se ozvaly těžké údery na vrata, doprovázené ostrými úsečnými povely. Danny rychle odstranil desky z ‚krypty‘. Teta Paula

a teta Adéla byly již připraveny vlézt dovnitř. Elli běžela pro dědečka a našla ho zcela oblečeného, jak sedí ve svém ušáku. Oznámila mu, že razie už začala a ona a Danny musejí jít dolů. „Jistě nás nechají být, naše pracovní povolení jsou v pořádku,“ ubezpečovala se. Danny dělal cestáře u jednotky nucených prací, kde byl zaměstnán i Velký Daniel a David. Ona sama spravovala německé uniformy v jedné z dílen.

„Já zůstanu tady,“ řekl starý pán. „Ty jdi.“

„Ale ty tu nemůžeš zůstat,“ zabědovala Elli. „Víš, že budou prohledávat dům.“

„Řekl jsem, že tu zůstanu.“

Někdo zabušil na dveře. Danny vpustil dovnitř malého Abrama. Ten jim udýchaně vysvětloval, že se všichni musí hlásit na dvoře. Každý ‚Schweinehund‘, který bude nalezen uvnitř, bude na místě zastřelen.

Denní kvóta obyvatel ghetta pro transporty, čekající na ‚Umschlagplatzu‘, byla nedávno zvýšena. Lidé, kteří vyměnili své majetky za pracovní povolení, byli nyní odepsáni. Německé dílny ztratily již svůj status útočiště. Teta Wilhelmina byla také z jedné takové dílny vytažena. Židovští dozorcí byli stále brutálnější a zuřivější ve snaze naplnit kvóty. A to byly jejich rodiny deportovány. Ještě věřili, že jim jejich poslušnost vynese odklad.

Ani krypta už nebyla řešením. Pro ženy, neustále připravené schovat se uvnitř, se muselo vymyslet něco jiného. „Danny,“ nadhodila Elli, ale okamžitě se zarazila. Paula byla Dannyho matka. Sama nevěděla, co by řekla, kdyby se jednalo o její matku.

Danny požádal tety, aby počkaly a odešel za starým pánem. „Řekl jsem, že tady zůstanu,“ zaslechla Elli. Dědův hlas byl pevný a tvrdošijný. Rozběhla se za Dannyem. Její oči se zaleskly, když uchopila ruku starého pána. „Dědečku,“ hystericky se rozkřičela, „dole tě třeba propašujeme ven, ale tady tě zastřelí!“

Za její hysterií byl skryt smrtelný strach a ona věděla, že to poznal. Stála a pozorovala ho prázdňým pohledem, něco v ní odumřelo.

„Jděte všichni,“ řekl starý pán mírně, „tety také. A pamatuj, co jsi slíbila, Elli.“ Políbil ji na čelo a ona políbila jeho ruku, jak to činila odnepaměti.

Dole obě ženy okamžitě zatlačili k transportu, kde se již tísnilo mnoho starých lidí a dětí. Teta Paula přeslechla rozkaz vlézt do vozu a bezmocně se rozhlížela kolem, byla snad ještě menší a bezbrannější než jindy. Jeden ze sousedů v řadě u zdi křikl na Němce, který se k ní blížil, že je jenom hluchá, ne že by chtěla odeprít poslušnost. Když ji vmáčkli na plošinu, transport okamžitě vyrazil. Její pohled měl stále výraz pokáraného dítěte.

Danny tiše vzlykal, když německý důstojník prohlížel jeho a Elliiny doklady. Oběma bylo nařízeno, aby se zařadili vlevo. To znamenalo Umschlagplatz. Vpravo stáli pouze tři lidé: bratr židovského dozorce a nějaká dívka s mladým mužem, které Elli neznala. Umschlagplatz nemusel být nezbytně konečná. Mohla by se s Dannym pokusit utéct. Transport odjel, aniž byly domy prohledány. Starý pán byl zachráněn.

Lidé, namačkaní ve voze, mezi sebou rozmlouvali velice tiše, pomalu sestavovali plány k útěku. Jeden měl kamaráda u zásobovací jednotky, další zase strýčka, který odvážel mrtvolu. Ten mu poradí, který dozorce se dá podplatit. Jedna žena si sundala botu, odlomila podpatek a z vnitřku vylovila obrovský diamant. Jiná zase dokola opakovala, že ji propustí hned, jak zjistí, že je její vnuk u německé armády.

Hrůza, která obestřela ubožáky, když se za nimi zabouchly dveře nákladáku, nepatrně ustoupila. Byli jako zvířata uvězněná v pasti, seskupená do houfu, doufající ve vzájemnou ochranu. Každý požadoval na druhém zpochybnění nezpochybnitelného. Potajmu po sobě pokukovali, ale ve tváři svého souseda nakonec uviděli stejně jen zrcadlení vlastního strachu.

Náhle začal vůz prudce brzdit, pak zastavil. Dorazili na Umschlagplatz. Poslušnost, jediná naděje na záchranu, jim uzamkla ústa a donutila nohy k pohybu. Jeden po druhém vyskákali ven. Jeden vedle druhého se nastavili do řady, jak jim přikázali. Řada byla nekonečně dlouhá a neskutečně rovná. Stráž je spočítala a nasměrovala k vlaku na zadní koleji. Stále ještě bylo ráno. Místo bylo najednou opuštěné, vyjma několika důstojníků, kteří řídili celou operaci. Vyprázdněné seřadiště, obvykle plné lidí čekajících na odjezd, se mělo později stát místem obchodu, který mohl někdy vést dokonce i ke svobodě. Když se stalo, že vlak nebyl zcela zaplněn, museli lidé na nástupišti čekat den i dva, a k tomu se právě upínaly naděje většiny z nich. To byl čas transakcí, kdy se mohl stát během několika minut zázrak, na který se čekalo dlouhé dny. Ale dnes zelo nástupiště prázdnotou. Skupina, která právě dorazila, zkompletovala náklad a zapečetěný vlak už čekal na koleji.

Židovský policajt, který otevřel jejich nákladák, byl Dannyho přítel. Nemohl jim pomoci, zašeptal, předjímaje jejich žádost. Včera objevili jeho matku, která se skrývala v okolních barabiznách, a zmlátili ho do bezvědomí. Celý se třásl strachy. Danny pošeptal Elli, že mají stále ještě čas utéct. Kývla na souhlas. Řada se rychle zkracovala, lidé se vytráceli do temnoty vagónu.

Důstojník zapisoval do notýsku každou skupinu po deseti. Před nimi stála už jen žena, která držela za ruku asi dvanáctileté děvče. Padesát devět, šedesát.

Další byl Danny. Položil na stupátko pravou nohu, roztrhanou botou ale zaškobrtl a upadl. Důstojník ho puškou tlačil dovnitř. Elli spatřila Dannyho zuřivé oči, uviděla, jak se pomalu sebral ze země a divoce udeřil oficíra do tváře. Najednou ležel u jejích nohou, s nepatrnou dírkou v pravém spánku.

Důstojník nařídil odstranit mrtvého. Ve chvíli, kdy k vlaku dobíhali dva židovští policajti, jí někdo pevně stiskl levou paži. Neuniformovaný člen bezpečnostního sboru dával znamení důstojníkovi a stále ji pevně svíraje vedl přes celý Umschlagplatz. Slyšela ještě počítání, šedesát jedna, šedesát dva, šedesát tři a pak už nic.

U vrat jí muž vmáčkl do ruky kus papíru, mrkl na strážce a byla volná.

Pomalou procházela opuštěnými ulicemi ghetta. Několikrát ji minuly vozy plné lidí, které mířily k místu odsunu. Mohlo jich být snad pět, nebo šest. Když ji zastavila hlídka, ukázala jen kus zmuchlaného papíru a pokračovala dál.

Věděla, že by měla něco cítit v souvislosti s Dannym nebo s ostatními lidmi, ale fakticky nepocítovala vůbec nic. Náhle se rozpršelo. Šla stále dál. Bezcílně se potulovala po ztichlých ulicích, dříve přeplněných a hluchících. To ticho bylo horší, než předešlý děsivý křik. Byla již téměř tma, když stanula před jejich domem. Otevřela vrata do dvora a polomrtvá únavou zamířila ke schodišti. Celá se chvěla zimou. Najednou si uvědomila, jak je pozdě, jak zoufalý musí starý pán být. Srovnávala si v hlavě své pocity, zkoušejíc vymyslet si něco o Dannym a spěchala ke dvěma rozžatým světlům.

Vstupní dveře byly pootevřené, jak je musel zanechat Danny, který opouštěl byt poslední. Dveře do dědečkova pokoje byly dokořán. Uviděla ho, jak visí, nohy v bačkorách, snad dvacet palců nad stolem. Provas byl přivázán k ocelovému háku, ze kterého již dřívější nájemník odstranil těžký starý lustr. Oblíbená dědečkova stolička pod nohy ležela převrhnutá mezi stolem a jeho postelí.

K provazu se bez žebříku nedostala. Dotáhla ho tedy z přízemí, postavila na stůl a opřela o stěnu. Potom přinesla z kuchyně velký nůž a pomalu stoupala vzhůru. Objala muže v pasu a začala odřezávat provaz. Zavrávala pod tíhou těla, jak se ho snažila nadzvednout. Už měla provaz napůl přeřezán, když jí nůž vyklouzl z ruky. Lezla tedy dolů, aby ho zvedla. Když byla

napůl cesty dolů, mokrá a roztřesená, provaz se přetrhl a tělo těžce dopadlo na postel.

Starý pán dýchal. Jeho oči byly zamžené, ústa pokryta šedavou pěnou. Vytáhla ze zásuvky čistý kapesník a jemně mu otřela ústa, ve štěrbinách očí se objevily slzy. Po chvíli nastal konec. V potemnělém světle končícího dne zahlédla na polštáři pod stříbrným pouzdem na cigarety bílý list papíru. Zřetelně na něm rozeznala jeho charakteristické písmo:

Život jsem si vzal sám. Nikoho neobviňujte. Bůh vám žehnej.

Herman Weil

Zničila dopis, sebrala cigaretové pouzdro a odešla.

Bylo to právě uprostřed zimy, když ji dostihla matčina zoufalá zpráva. Elli tehdy obývala jeden menší suterén společně s Benjaminem a Ábelem. Ábel jí našel na ulici napůl vyhladovělou a oba mladí muži ji vrátili zpět do života. Po několik dní jen ležela a snažila se polknout nějakou potravu. Když nabrala dost sil, přebrala zodpovědnost za jejich společnou skrovnou domácnost. Zřídka pronesla slovo, nevěnujíc žádnou pozornost lidem, kteří průběžně přicházeli a rozmlouvali potichu s oběma muži. Někteří se vytratili po několika hodinách, někteří zůstávali ještě déle.

Ábel jí párkrát nabídl, že jí zprostředkuje přechod na árijskou stranu, ale odmítla to, nechtěla jít, rozhodla se zůstat v ghettu. Potom jednoho dne přišel Ábel a řekl jí, že bude muset stejně odejít, je to příkaz matky. Konečně bylo vše nachystáno na odchod. Přítel hochů objevil jednu polskou dívku, která pracovala v ghettu v továrně a byla ochotna půjčit Elli propustku. Strýček Michael počká na Elli zítra ráno poblíž východu z fabriky, vezme ji k doktoru Darskému a potom by mohla opustit Varšavu nadobro.

Elli pohlédla na Ábela s očima do široka otevřenýma. Zdálo se jí to tak nesmyslné. Nechtěla je opustit, prosila, byla tu docela šťastná. A byla tak unavená. „Zítra v poledne musíš jít,“ přikázal Ábel. „Ne, zůstanu tady,“ tvrdošijně mu pohlédla do očí.

Později v noci se jí znovu všechno vrátilo: „... už musím jít, dědečku ...“, „... nikdy nezapomeň ...“, „... nikdy, slibuji ...“

Příští ráno vstala, oblékla se a převzala od Ábela propustku. Vysvětlil jí, kde ji má vrátit. „Nemohu jít s tebou, musím tady zůstat. Ale uvidíme se později.“

Vyčkala nedaleko místa, kde kontrolovali polské dělníky a v pravou chvíli se k nim připojila. Hlídka se podívala automaticky na propustku, pak na ni a pak už byla venku.

2

Procházela se tak deset či patnáct minut, když uviděla strýčka Michaela. Byl otočen zády, jakoby se díval na opačnou stranu. Musel o ní ale nějak vědět, neboť se beze slova nebo gesta vydal pryč. Následovala ho ve vzdálenosti asi čtyřiceti stop. Po dvacetiminutové chůzi opustili prázdné ulice obklopující ghetto a dostali se do zalidněnější oblasti. Šla za ním bez problémů, neboť jeho robustní postava byla dobře viditelná i na větší vzdálenost. Na rohu Marszalkovské a Zlaté, kde dav ještě více zhoustl, přidal do kroku. Ona přidala také. V jednom momentě ho ztratila z dohledu a nervózně si začala razit cestu mezi lidmi. Nesmí se rozběhnout nebo na sebe nějak jinak upozornit. Pak ho zahlédla, daleko vpředu. Vydechla úlevou, když tu se vedle ní ozvalo: „Amcha?“

„Co?“

„Amcha?“

„Nerozumím.“

„Ale rozumíš, nelži.“

Koutkem oka zahlédla ošuměle oblečeného člověka, malého, vychrtlého, neoholeného. Nikdy se jí nepodařilo rozpoznat stoprocentně Žida podle přízvuku, ale tenhle ji nenechal na pochybách. „Já nelžu,“ pomalu pokračovala v chůzi.

Držel se v těsném závěsu, syče jí do ucha: „Jsi Židovka.“

„Nejsem.“

„Utekla jsi z ghetta. Máš židovský přízvuk.“

„Jste blázen, nechte mě být.“

„Půjdeš se mnou. Jednotka SS není daleko.“

„Nepůjdu, ani vás neznám.“

„Pojď, nebo zavolám policajta.“

„Ale jděte, klidně si ho zavolejte.“

„Kolik máš peněz?“

„Nemám žádné peníze.“

„Tisícovka by stačila.“

„Nemám ani zlotý.“

„Dala jsi peníze strážným, co? Abys mohla utýct, co? Ale ještě ti určitě něco zůstalo. Dej to sem!“

„Vy Židi máte jistě víc peněz než my. Vydírání je dneska docela výnosný obchod, že jo? Měl byste raději jít.“

„Naval hodinky!“

„Nic nenaalím!“

„Jsi Židovka a taky pěkně drzá. Žida vycítím na míli daleko. Hele, tamhle u těch vrat na mě čekají kámoši, polský policajti. Musím něco přinést.“ Do hlasu se mu vkradl prosebný tón.

„Ale ne ode mě!“

„Sledovala jsi jednoho člověka. Ztratil se ti.“

„Nikoho jsem nesledovala.“

„Viděl jsem ho.“

„Fajn, tak ho jděte najít.“

„Ukaž mi doklady.“

„Půjdeme k těm policajtům,“ zastavila se a pohlédla mu přímo do očí, „ukážu jim ty doklady.“

„Jsou padělaný.“

„To není vaše věc. Vám je ukazovat nehodlám.“

„Zavřou tě.“

„To vám může být jedno.“ Otočila se směrem k bráně, kterou před tím označil.

„Počkej,“ stiskl jí ruku.

„Nedotýkej se mě, ty smradlavej Žide! Dej ty ruce pryč!“

Okamžitě ji pustil. Vstoupila do vrat. Nikdo tam nebyl. Otočila se a vyšla ven. Bez jediného pohledu na svého pronásledovatele se vydala nazpátek směrem k Marszalkovské ulici. Když otevírala dveře malé kavárničky, ohlédla se opatrně za sebe, ale asi už to vzdal. Upíjela pomalu kávu, zapálila si cigaretu a pozorovala dění za oknem. Po půlhodince se zvedla. Ještě jednou se ujistila, že ji nesleduje. „Smradlavej“ Žid musel být přesvědčen, že se tentokrát zmýlil. Nic jiného v tom není, pokrčila rameny. Za pár minut se octla ve Zlaté ulici, kde bydlel doktor Darský. Procházela nahoru a dolů podél domu, ale žádné podezíravé oči nezahlédla. Zazvonila u bytu v přízemí. Otevřela služebná a uvedla ji do obývacího pokoje. Doktor je zaneprázdněn ve své kanceláři, oznámila, a paní Darská je v kostele.

Při jedné ze svých posledních návštěv v ghettu jim Darský svěřil, že jeho žena, od té doby, co ji dostal z vězení na podkladě jejího nemanželského původu, tráví v kostele většinu svého volného času. Stala se z ní až fanatická křesťanka. Jediné, co tehdy chtěla poslat do vězení, kde chybělo jídlo i oděv, byl růženec. Mumlala modlitbičky od chvíle, kdy ráno otevřela oči, ustala pouze, když líbala svůj obrovský kříž zavěšený na krku. Pro jistotu si dokonce v kostele zakrývala tvář. Doktor, sám ateista, se tenkrát se starým pánem smával vypjaté křesťanské atmosféře, kterou musel sdílet se svojí dokonalou židovskou manželkou. Asi po půlhodině doktor Darský otevřel dveře a srdečně si s Elli potřásl rukou. „Dobře jsi to udělala. Michael je už tady taky. Řekl mi, že vás sledoval nějaký obejda a ty ses zdržela, protože jsi se o něho musela postarat. Udělala jsi to skvěle, člověk se nesmí nechat zastrašit. Trochu jsme se o tebe obávali, přece jenom nemáš s vyděrači žádné zkušenosti. Jsi ale chytré děvče, setřásla jsi ho, ne?“

Rozpačitě přikývla.

„Jdu pro Michaela, chce s tebou mluvit.“ Michael se zdál být nervózní a rozpačitý. Byl to on, kdo prolomil mlčení: „Musel jsem tě tam nechat, Elli. Nemohl jsem ti tak jako tak pomoci a kdyby mě chytili, byl bych ztracený. Doktorovi jsem to vyličil maličko jinak, myslel jsem, že to bude znít lépe.“

Jistě, pomyslela si rozzlobeně Elli, to znělo lépe. Neřekl jsi mu, že jsi byl tak zbabělý a nechal mě uprostřed ulice samotnou, bez dokladů, bez peněz, bez ničeho. Neuvažoval jsi o tom, že nemám žádnou představu, jak zacházet s vyděrači, že to mohou být Židé, právě tady uprostřed města. Že to nejsou ani dvě hodiny, co jsem opustila ghetto, zatímco ty už jsi venku celou věčnost. Kývla ale a řekla: „To je dobrý, strýčku.“

Později přišla z kostela Irena Darská, poděkovala Ježíšovi a všem svatým za záchranu Elli a mohli zasednout k večeři. Irena se uchýlila ke svým modlitbám a doktor se chopil šance k rozmluvě, dělal co mohl, aby trochu odlehčil atmosféru. Po večeři Elli asistovala Ireně při ukládání Krysie do postele. Malé děvčátko, napůl již spící, klečelo před obrovským krucifixem, s červenou lampou u podstavce a odříkávalo dlouhé litanie, permanentně opravováno svojí matkou. Nakonec se dívenka pokřižovala malými ručkami, hlavička jí ospale klesala. Elli se musela pousmát nad malou klečící figurkou s hustými kadeřemi, věrnou kopií své černovlasé, černoooké matky. „Měla by ses přestat smát a raději se začít modlit,“ zašeptala jí Irena do ucha. „Ježíš Kristus a svatá Panenka Maria ti pomůžou, tak jako pomohli mně. Budu se za tebe modlit každý den, mé dítě, abys získala požehnání jedné jediné prav-

divé víry, abys spojila své srdce s tím, který trpěl a který byl ukřižován pro nás pro všechny.“

Později v posteli Elli přemýšlela o Ireně. Nedovedla rozpoznat, zdali tato žena předstírá, nebo je zmatená, ztrápená, nebo šílená.

Příštího dne začal strýček Michael pracovat na jejím náboženském vzdělávání. Řekl, že by se měli v noci přesunout do Lublinu a Elli na to bude muset být připravena. Na krk jí zavěsil malý stříbrný křížek a do ruky vložil modlitební knížku. „Musíš to chápat srdcem,“ nabádal ji. „Náš Všemohoucí Otec‘, ‚Svatá Panna Marie‘ ... růženec, desatero – pro začátek, později by se měla naučit víc. Ještě před odjezdem si projdou základy katechismu. Potom na ni upřel své šedomodré oči a spustil: „Musíš vždy držet svou hlavu vzpřímeně, ne jako včera. Za žádných okolností se neotáčeš, někdo by tě mohl poznat a zavolat na tebe dřívějším jménem. Ty nejsi ty, jsi někdo jiný, i když zatím nevíme kdo, protože tvoje doklady ještě nejsou hotovy. Mohlo by se také stát, že ti někdo přátelsky pošeptá „Amcha“, což v hebrejštině označuje někoho z našich lidí. Neodpovídej! On může jednoduše zkoušet, jestli se ryba nechytí na удиčku. Nemáme zde žádné přátele, Elli, jsme obklopeni samými nepřáteli.“

Zvedl se ze židle a začal přecházet po místnosti. Zastavil se přímo před ní a pokračoval s důrazem na každém slovu: „Musí se to stát tvým evangeliem, opravdovým evangeliem, od teďka. Každý je tvůj potenciální nepřítel, každý by tě chtěl udat. Hlavně si dávej pozor na Židy, jsou nebezpeční, protože jsou ztraceni. A dovedou neomylně poznat svoji rasu.“

Na okamžik se odmlčel a pak znovu začal: „Minulý týden musela tvoje matka zajistit převezení pětiletého Apfelbaumova chlapce do ženského kláštera. Večer, právě byli na nádraží, kluk dostal žízeň. Když tvá matka odběhla sehnat něco k pití, přitočil se k dítěti jakýsi člověk a spustil na něho jidiš. Děcko jinou řeč neznalo a bohužel mu začalo odpovídat. Než se matka vrátila nazpět, klučíka zastřelili. Celé to vyslechla od nějakých ženských, které nevěděly, že k němu patří. Ubohé dítě mělo sice zakázané se s kýmkoli bavit, ale zřejmě nevidělo nic špatného na tom, když kamarádsky odpoví ‚Und vu iz deyn Mamasi?‘“ Michael skončil a podíval se na Elli: „Nikomu nevěř, nikdy. Vždycky si opakuj ‚to je můj nepřítel‘, bez ohledu na to, jak přátelsky se chová. Důvěra, to je luxus, který si nemůžeme dovolit. To si musíš pamatovat každou hodinu, ve dne i v noci. Nicméně oči musíš mít plné důvěry. A ty máš nádherné oči,“ usmál se, „na každého musíš hledět zpřímá, nepřítel nebo přítel, to je jedno, přímo do očí. Zbav se konečně toho pohledu štvavého zvířete, máš strašně vyděšený výraz. Nepřipouštěj si, že by tě mohli